

LUCINDA RA STELT VOOR
EEN BEELDENDE THEATERVOORSTELLING
IN COPRODUCTIE MET DE STUDIO EN VIERNULVIER
I.S.M. DE GROTE POST, MUSEUM DR. GUISLAIN
EN SCHOUWBURG C O R S O

Havensbrück

VAN EN MET **Stefanie Claes**

CONCEPT, ONTWERP & SPEL
Stefanie Claes
DRAMATURGIE & FEEDBACK
Sofie Van der Linden
Barbara Claes
Simon Allemeersch
LICHTADVIES
Marlies Jacques
GRAFISCHE VORMGEVING
Mario Debaene
PRODUCTIE
Lucinda Ra
SPREIDING
Vincent Company
MET DE STEUN VAN
de Vlaamse Gemeenschap
Stad Gent
deAuteurs

BROCHURE BIJ
DE VOORSTELLING

WWW.LUCINDARA.BE
WWW.VINCENTCOMPANY.BE

LUCINDA
RA

gent:

Vlaanderen
verbeelding werkt

deAuteurs,

Trauma's kun je erven. Christine Bosmans (74) leed onder het concentratiekamp-verleden van haar moeder. 'Ravensbrück was de referentie voor alles.' Haar dochter Stefanie Claes wil de ban nu verbreken met theater.

'Toen ik een kind verloor, zei mijn moeder: er is groter leed'

Aline Eugénie Vervoort was 29 toen ze samen met haar moeder werd opgesloten in vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück.

In de jaren tachtig stond Maurice De Wilde op de stoep bij Aline Eugénie Vervoort. Hij wilde haar uithoren over haar verblijf in het vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück. Ze was 29 toen ze er samen met haar moeder werd opgesloten. Haar vader kwam via Breendonk in Buchenwald terecht. Het drietal was opgepakt door de Gestapo.

Verklikt door dorpsgenoten. Hun café in Winksele was in het Leuvense de uitvalbasis van verzetsgroep Comète. Ze hielpen er in de streek gestrande geallieerde piloten onderduiken en het land ontvluchten. Alle drie overleefden ze de kampen. 'Mijn moeder kwam uit het kamp,' vertelt Aline's dochter Christine Bosmans (74), 'maar het kamp heeft haar nooit meer verlaten. Tot haar laatste dag. Ze stierf in 2013, twee dagen voor haar 98ste verjaardag. Tijdens de voorbereidende gesprekken met Maurice

Mijn oma heeft nooit een uitlaatklep gehad voor haar woede, dus heeft die woede zich geuit in het alledaagse. Ik sta er zelf natuurlijk verder vanaf, dat maakt dat ik er makkelijker over kan praten.'

Wat is het voordeel van die afstand?

'Ik voel me soms bevoorrecht omdat ik de derde generatie ben in mijn familie na deze gebeurtenis. Dat maakt dat ik er met veel afstand naar kan kijken. Mijn grootmoeders pijn kan ik niet voelen. Ik word natuurlijk triest van de verhalen, maar het is onvergelijkbaar. Dat is waarschijnlijk ook de reden dat ik dit verhaal nu kan vertellen, vragen kan stellen, verder kan onderzoeken. Het is een werkproces dat begint met feiten: mijn oma was zoveel jaar, komt daar vandaan, werkte in een café... Maar ik wil daar overheen springen. Ik wil voorbij de feiten gaan, daaronder gaan voelen. Waar zit het trauma in mij? In ons?'

De voorstelling is zonder woorden, maar het verhaal wordt verteld vanuit tekeningen en brieven. Waarom?

'Ik heb dan wel de acteursopleiding gedaan, maar ik voelde me nooit echt goed in de rol waarin iedereen constant naar je kijkt. Ik heb ook altijd veel stemproblemen gehad. Het niet-praten heeft ook te maken met datzelfde trauma, denk ik. Mijn grootmoeder was ook iemand die niet sprak en alles opkropte, dat heb ik wel overgenomen. Maar mijn behoefte om een verhaal te vertellen blijft. Van kinds af aan teken ik graag. Dat is waar ik me veilig en rustig voel. Beeldend werken vind ik ook belangrijk, omdat het de thematiek weghaalt van het persoonlijke. Ik wil een stem kunnen geven aan de vrouwen die nooit hebben

kunnen spreken, en beelden zijn natuurlijk ook een taal op zich.'

Intergenerationeel trauma is een beladen begrip. Hoe kijk jij hier nu anders naar sinds je met dit project bezig bent?

'Intergenerationeel trauma hoort op een bepaalde manier bij iedereen. Iedereen heeft een relatie tot de mechanismen en verhalen van zijn ouders en grootouders. Er zijn ook zoveel jonge mensen nu met een migratieachtergrond die de ruimte niet kunnen vinden om daarover te praten. Daar zullen over twee generaties weer verhalen over gemaakt worden. Mijn grootmoeder heeft het gewicht nooit kunnen doorbreken, maar ik probeer een hoopvol verhaal te creëren uit een gewichtig onderwerp.'

Waar komt die hoop vandaan?

'Verschillende dingen. Toen ik zelf een kind kreeg, wist ik: dit is het moment dat ik van alles kan veranderen. Kinderen zijn zulke hoopvolle wezens. Ik vind het belangrijk om niet vast te blijven zitten in een negatief verhaal, maar om me juist te focussen op de kracht ervan. Ik wil iets doorbreken. Daarnaast weet ik dat praten en kunst maken over dit onderwerp ervoor zorgt dat er een gewicht van me af valt. Ik vind adem in het bespreekbaar maken van het onbespreekbare.'

“Ik vind het belangrijk om niet vast te blijven zitten in een negatief verhaal, maar om me juist te focussen op de kracht ervan. Ik wil iets doorbreken.”

Interview met Stefanie Claes door Kiriko Mechanicus voor De Brakke Grond

Op 4 mei staat heel Nederland stil bij de schade die in de Tweede Wereldoorlog is aangericht. In België is dat op 8 mei. Ondanks dat de oorlog zich steeds verder in ons verleden keert, manifesteert de pijn van toen zich nog steeds in ons leven. In het kader van Theater Na de Dam maakt Stefanie Claes *ravensbrück*, een voorstelling over haar eigen familiegeschiedenis, verteld aan de hand van brieven, tekeningen en muziek. Kiriko Mechanicus sprak haar twee dagen voor de voorstelling in de sereniteit van de Brakke Grondse Tuinzaal, waar ze in residentie aan de voorstelling werkt.

Dag Stefanie. Jij bent een voorstelling aan het maken over jouw oma.

“Het gaat niet per se over de geschiedenis van mijn oma, ik zou het eerder een vertrekpunt noemen. Mijn oma heeft tijdens de Tweede Wereld-oorlog voor een jaar in Ravensbrück gezeten, een concentratiekamp voor vrouwen. Daar heeft zij altijd een litteken aan overgehouden. Er is iets dat sterft in een mens wanneer men zoiets heftigs meemaakt. Als kind heb ik dit altijd in de familie gevoeld, ook als er niet over werd gesproken. Intergenerationeel trauma wordt doorgegeven in de kleine dingen.

De Wilde had ze honderduit zitten vertellen. Maar eens de camera draaide, kwam er amper nog iets uit. Voor heel Vlaanderen hoefde het nu ook weer niet.’

Maar thuis kon ze er niet over zwijgen. ‘Het kamp, het kamp. Het was de referentie voor alles. Deden we een klontje suiker in de koffie, ze zei: “Hadden we dat maar gehad in het kamp, een suikertje!” Trok ik een vies gezicht als het spruitjes waren, idem. Elke dag.’ Vandaag weet Christine dat het ene praten het andere niet is. Anekdotiek verdrinkt de vis. Ze dacht: alles is verteld. Vorig jaar stuurde ze de heemkundige kring van Herent wandelen. ‘Ze vroegen mij of ik nog documenten, foto’s en brieven had uit de oorlog. Laat het rusten, dacht ik. De doos is dicht, er is niets dat we niet al duizend keer hebben gehoord.’

38 KILO

De doos ging onlangs weer open. Het is Christines dochter, Stefanie Claes (39), die ze in bewaring kreeg en ze de voorbije maanden weer heeft geopend. ‘Mondjesmaat’, zegt ze. ‘Ik vind het overweldigend.’ Stefanie, actrice en zelf theatermaakster, wil er nu een voorstelling mee maken. In de doos zitten brieven uit Ravensbrück. Ze zijn fragiel, met potlood geschreven op flinterdun papier. Er zijn er ook van haar grootvader, Christines vader. ‘Mijn moeder en hij kenden elkaar al van voor de oorlog’, zegt Christine. ‘Na de bevrijding is hij naar haar op zoek gegaan. Hij vond haar in Zweden. Ze woog nog 38 kilogram.’ ‘Zweden! Dat was voor moemoe een soort paradijs’, weet Stefanie nog. ‘Toen ik een jaar of zestien was, woonde ze vlakbij en ging ik haar vaak alleen bezoeken. Altijd weer had ze het over Zweden. Ze had daar willen blijven, zei ze. Het was zo een van die verhalen die ze altijd opnieuw vertelde. Ik durfde

nooit echt goed door te vragen.’ Ook met haar moeder heeft Stefanie nooit veel over dat verwerkt geachte familieverleden gesproken. Het is op vraag van DS Weekblad dat ze daarvoor deze week echt eens samen zaten. Ze spreken behoedzaam. ‘Dat verleden was wat het was, we stonden er allemaal niet zo erg bij stil thuis, toch?’, zegt Stefanie. Dat veranderde bij Stefanie zelf toen ze met haar vorige theaterstuk bezig was. ‘Dat ging over een vondeling. Van zo’n kind weet ook niemand, het kind nog het minst, wat het heeft meegekregen van voorouders. Het deed mij nadenken over mezelf, mijn moeder, haar moeder. Drie generaties vrouwen, ook.’

Ravensbrück wordt een woordeloze voorstelling. ‘Ik heb gemerkt dat je met beeldtaal, vormen, gebaren, tekeningen, juist dichter bij gevoelens kunt komen dan door gesproken taal. Misschien, denk ik nu, heb ik dat ook wel meegekregen van moemoe? Ze was ook van het soort dat vond dat je niet te veel moest praten en dat doen beter was.’

GEEN KNUFFELS

‘Het is goed dat je het zonder woorden gaat doen’, knikt Christine. ‘Anders wordt het te documentair. Dan gaat het over de feiten, en die zijn gekend. Al ben ik meer te weten gekomen over de kwellingen en ontberingen die mijn moeder in het kamp moet hebben meegemaakt door de boeken die ik erover heb gelezen, dan door wat ze er zelf over vertelde.’ ‘Dit hier’, zegt Christine, en ze drukt haar gebalde vuisten verkramppt tegen de borstkas, ‘wat het echt met haar deed, hoe zat het daarmee? Dat kwam je niet te weten. Er was ook niemand die dat echt wilde weten. Er was geen slachtofferhulp, geen nazorg. Het moest allemaal hier, in jezelf, opgeslo-

ten blijven. Misschien dat Stefanie dichterbij komt met haar taal?’

Het gebaar dat Christine maakt, vuisten tegen de borst, doet denken aan de titel van het standaardwerk over trauma van de Nederlands-Amerikaanse psychiater Bessel van der Kolk, *The body keeps the score* (vertaald als *Traumasporen*). De ratio zoekt manieren om een trauma te verdringen, anekdotiek kan daarbij helpen, maar het lichaam vergeet niets.

Amper drie jaar nadat het zo geteisterd was geweest, schonk het lichaam van moemoe het leven aan Christine. Uit ontbering gebaad. Er hangt voor minder een schaduw over een wieg. ‘Ik kan me niet herinneren dat ze me ooit heeft geknuffeld’, zegt Christine. ‘We knuffelen niet in de familie, we hebben het er allemaal nogal moeilijk mee’, zegt Stefanie. ‘Dat heb jij mij getoond,’ zegt Christine, ‘dat daar een verband is. Dat zoiets kan worden overgedragen op kinderen.’ ‘Mijn moeder kon nooit spontaan blij zijn’, vertelt Christine verder. ‘Ze was altijd een beetje mistroostig. Er hing een zwarte sluier over alles. Ik was enig kind, ik mocht erg weinig. Uitgesproken is het nooit, maar nu ik er zo over nadenk, misschien had ze het er onbewust moeilijk mee dat ik de vrijheid kon beleven die haar was ontnomen?’ Verdriet kon Christine niet delen. Het zou altijd te klein zijn voor haar moeder. Dat bleek op dramatische wijze toen Christine een kind verloor. ‘Katrien was twaalf toen ze stierf. Ik zal niet zeggen dat het mijn moeder onverschillig liet, maar ze kon er geen traan voor laten. “Gij weet niet wat het ergste is”, zei ze. “Wat ik heb meegemaakt, dat is veel erger.”’

TOEN IK, NU GIJ

Dat beenharde is altijd gebleven. In haar lange leven heeft Aline Eugenie

Vervoort nog ettelijke oorlogen op televisie zien passeren. Beelden van uitgemergelde Bosniërs achter prikkeldraad. ‘Wat ze daarbij dacht? Zeker weet ik het niet, maar ik denk dat ze dacht: “Toen ik, nu jij.”’

‘Ik heb haar nooit uitbundig horen lachen’, zegt Stefanie. ‘Alsof het niet mocht. Had het met schuldgevoel te maken, denk je? Omdat zij het overleefd had en anderen niet?’ ‘Ze heeft vriendinnen verloren in het kamp,’ weet Christine, ‘maar daar heeft ze nooit over verteld. Ik heb haar ook nooit horen zeggen dat ze blij was dat ze het had overleefd. Haar beste vriendin, Paula, was een kampgenoot. Paula was achttien, zij bijna dertig. Paula heeft nooit ofte nimmer over haar belevenissen gesproken met haar kinderen.’

Al haar vriendinnen waren lotgenoten. Alleen zij konden echt weten wat geweest was en altijd zou zijn. Ze deelden traumasporen. ‘Als er bezoek was thuis, werd er nooit eens over mijn studies of zo gepraat. Nee, alleen over het kamp. Ze bezochten het ook geregeld samen. Op een dag vond een van hen dat hun kinderen ook eens mee moesten. Ik was zestien toen ik voor het eerst in Ravensbrück kwam. Wij, de kinderen, hadden allemaal dezelfde ervaring. We hadden allemaal een moeder die over niets anders kon praten. We konden het zelf toen niet zo benoemen, maar als jonge meisjes leefden wij eigenlijk mee in dat verleden.’ Het bezoek aan het kamp lijkt op een bedevaart. De vergelijking is niet zo gek: ook thuis stond een schrijn. ‘Mijn moeder bewaarde alles. Ze wilde niets afgeven, ook niet toen het museum in Ravensbrück of andere archieven ernaar vroegen. Er was ook een doos met kantwerkjes die ze in Ravensbrück had gemaakt. En een zelf gebonden boekje waarin ze met potlood had geschreven. Dat waren bijna relikwie-

en. Ook de jurk waarin haar moeder was thuisgekomen, zat in die doos. Af en toe ging de doos open en moest ze die jurk eens vastpakken.’

WEES EENS BLIJ

‘Het is alsof moemoe je geen plezier gunde’, zegt Stefanie. ‘Als je met pépé op reis wilde, mocht dat toch ook niet van haar?’ Christine knikt: ‘Ja, mijn vader was heel anders. Lichter, hij bracht wat zuurstof in het gezin. Hij reisde veel en was zeer open van geest.’

Natuurlijk is Christine in opstand gekomen tegen het zware deken dat het verleden van haar moeder over haar jeugd legde. ‘Als jongvolwassene zei ik wel eens: “Mama, stop daar nu toch mee. Wees eens blij.” Dan werd ze kwaad. “Het interesseert u niet hé, gij wilt daar niet van weten.” Het interesseerde mij wél, ik las alles wat ik erover vond, maar thuis trok het zoveel zuurstof weg. Het benauwde.’

Nu pas, nu haar dochter er een nieuwe taal voor vindt, lijkt Christine milder te worden voor haar moeder. ‘Ik voel me ergens schuldig. Héb ik wel genoeg naar haar geluisterd? Ze kon het niet helpen. Haar vader, mijn grootvader, heeft zich na Buchenwald vrij goed herpakt. Hij kon wat hij had meegemaakt, de dwangarbeid in de zoutmijnen, historisch duiden. Mijn moeder bleef ermee zitten, ze kon er niet bij en raakte er niet over.’

Aline is gestorven zoals ze geleefd heeft: in verzet. ‘Tot het laatste moment heeft ze gestreden’, zegt Christine. Ze maakt opnieuw dat gebaar met de vuisten tegen de borstkas. Geen woord, maar beeld.

Dat *Ravensbrück* een woordeloze voorstelling zal worden, heeft nog een bijkomend voordeel: het helpt om het over het particuliere heen te tillen. ‘Het mag therapeutisch

zijn, voor mezelf, voor de familie, maar het moet dat ook overstijgen’, zegt Stefanie. ‘Het is kunst, geen persoonlijke belijdenis. Het verhaal van mijn grootmoeder is triest, maar ik wil er ook hoop uit puren. Tonen dat het leven voortgaat, dat er nieuwe generaties komen en dat je de mogelijkheid krijgt om de zwaarte achter je te laten.’ Hoop is nodig, zegt Christine. Voor wie er straks ook komt kijken naar het werk van haar dochter. ‘Er zijn zoveel oorlogen, er is de klimaatverandering. Elke dag brengt zijn nieuwe trauma’s, elke dag worden er weer levens voorgoed getekend.’

Filip Rogier